

foto FREE Nature

Door de grazers niet alleen als beheermaatregel te zien, maar als integraal onderdeel van het ecosysteem, zal ook de biomassaliteit een enorme vlucht nemen.

Grote grazers als natuurlijk onderdeel van levensgemeenschappen

— Fokko Erhart (FREE Nature)

Grote grazers in natuurgebieden zijn inmiddels een vertrouwd verschijnsel. Meestal wordt er per gebied slechts één soort grazer ingezet als beheermaatregel of als bestrijdingsmiddel tegen ongewenste soorten. Vanuit kennis over grazers die van nature sinds de laatste ijstijd in Nederland voorkwamen, zouden we ook eens kunnen proberen om juist meer variatie aan te brengen in begrazing. Welke eerste praktische stappen zijn er te overwegen? Wat kan dit betekenen voor het publiek?

> Dit artikel bouwt voort op twee eerder verschenen artikelen van mijn collega's van FREE Nature. Esther Linnartz en Roeland Vermeulen rapporteerden over de resultaten van 25 jaar de-domesticatie bij rund en paard (Vakblad 8-2014). En Chris Braat schreef begin 2015 in zijn verhaal "De doelloze levenskracht van onze natuur" hoe de verschillende grondhoudingen binnen het natuurbeheer verenigd zouden kunnen worden (Vakblad 1-2015).

Het doel van mijn artikel is om beheerders en beleidsmakers uit te nodigen om hun focus te verleggen van vast omlijnt productiedoel, naar natuur als wonderlijk mechanisme dat leeft en inspireert.

Grazers in de natuur zijn eigenlijk geen bijzonderheid meer. Veel mensen kennen de bossen met runderen of de vlakten met paarden. Meestal dienen deze dieren een specifiek doel in het natuurbeheer. Prima natuurlijk. Zeker voor het ontwikkelen van cultuurlandschappen is begrazing als beheermaatregel een verrijking voor het Nederlandse natuurbeheer. Maar begrazing kan zo veel meer zijn dan een beheermaatregel. FREE Nature pleit er voor om begrazing ook als een natuurlijk verschijnsel te zien. Dat betekent overigens allerminst dat het de bedoeling van FREE Nature is om in alle Nederlandse natuurgebieden inheemse grazers in te zetten. Nee, de manier van kijken die ik hier wil presenteren past zeker niet overal en is vooral bedoeld als aanvulling op begrazing als beheermaatregel.

Eigen rol

Na de laatste ijstijd leefden er allerlei soorten grazers in Nederland. Herten, elanden, zwijnen, wisenten en runderen vervulden allemaal een eigen rol in het ecosysteem, van geboorte tot na hun dood. Ze kwamen niet geïsoleerd als groep voor, maar leefden naast en door elkaar heen. Al deze soorten hadden een eigen invloed op de vorming van landschappen en hadden een eigen niche. Uiteraard geeft dat een heel andere dynamiek dan waar we momenteel aan gewend zijn. Meer diversiteit aan leeftijden binnen groep met veel jonge dieren aan de basis en enkele oude knarren aan de top van de pyramide. Als daar ook nog eens predatoren bij komen (wolf? lynx?) zullen de grazers op een andere manier het terrein gaan gebruiken omdat ze meer op hun hoede zullen zijn en niet overal zomaar gaan grazen.

Door de grazers niet alleen als beheermaatregel te zien, maar als integeraal onderdeel van het ecosysteem, zal ook de biomassaliteit een enorme vlucht nemen. In de vorm van een tijdelijke leefomgeving met een geheel eigen soorten spectrum. Van de kleinste insecten en bloempjes tot aaseters als raaf, zeearend, wildzwijn of zelfs gier. Zelfs als zeldzame en bedreigde soorten geen gebruik maken van een kadaver, dan nog heeft het

laten liggen van een kadaver zijn waarde omdat waardevolle mineralen en andere sporenelementen binnen een gebied blijven.
Voor de beheerder is dit natuurlijk heel anders werken dan wanneer de kudde paarden of koeien een duidelijk doel hebben. In plaats van duidelijk omschreven doelstelling die behaald moeten worden, moet de beheerder kijken wat hij los kan laten. Iets dat besloten wordt door te kijken naar wat er in het veld gebeurt: wat is de draagkracht van het gebied, mogen en moeten er nieuwe soorten bij, is afschot nodig of een optie?
Deze manier van werken betekent dat een beheerder gedetailleerde verwachtingen en doelen kan loslaten. Voor sommigen kan dat een hele bevrijding zijn: niet meer gebonden aan harde doelstellingen maar ruimte creëren voor verrassingen en verwondering? Nu past dat nog niet binnen de systematiek van het natuurbeheer. Ons voorstel is om bij het bepalen van beheerdoelen, naast landschap en biodiversiteit, natuurlijkheid een rol te geven. Dan wordt begrazing veel meer dan GVE's per hectare, maar is sprake van een proces waarbij de mens een stapje terug doet en allerlei interacties tussen individuen en soorten mogelijk worden, waardoor selectieprocessen en dus evolutie de ruimte krijgen.

Praktische stappen

Bij de vertaling naar de praktijk komt het er op neer dat de beheerder zich af vraagt: 'Wat kan ik minder doen, zodat de natuur meer ruimte krijgt?'. In plaats van de gebruikelijke werkwijze die vooral uitgaat van: 'Wat moet ik nog meer doen, om het negatieve effecten op de natuur te verminderen?
Hieronder volgen twaalf stappen waar een beheerder in de praktijk mee aan de slag kan gaan. De punten 1 t/m 4 kwamen ook al in het artikel van Esther Linnartz en Roeland Vermeulen aan de orde. Toch noem ik ze hier nog even omdat lang nog niet alle begrazingsprojecten in de praktijk natuurlijke begrazing als uitgangspunt hebben, maar meer werken als 'cultuurlijke' begrazing.

- ***Minder dieren verplaatsen.*** Bijvoorbeeld door jaarrond dieren in een gebied laten lopen.
- ***Minder preventief behandelen van dieren.*** Denk aan het preventief bekappen of ontwormen van dieren. Stop hiermee en kijk wat er gebeurt. Indien nodig vanuit het dierenwelzijn is het altijd nog mogelijk om alleen die dieren te behandelen die het nodig hebben.
- ***Minder ingrijpen in de kuddestructuur.*** Streef naar een variatie in leeftijdsopbouw van de kudde. Indien dieren uit het gebied gehaald worden, selecteer dan een sociale groep eruit (zoals een harem bij paarden en een moederlijn bij runderen).
- ***Oefen minder invloed uit op de partnerkeuze van dieren.*** Dat kan bijvoorbeeld door meerdere mannelijke dieren in een gebied te laten lopen.
- ***Probeer waar mogelijk verschillende deelgebieden aaneen te sluiten*** tot grote eenheden of door het aanleggen van verbindingszones tussen verschillende gebieden.
- ***Minder invloed van landbouwkundige regelgeving.*** Op dit moment vallen de meeste paarden en runderen in de natuurgebieden onder dezelfde regelgeving als landbouw huisdieren. Het streven naar een aparte status voor paard en rund in natuurgebieden heeft als voordeel dat er minder gevangen hoeft te worden.
- ***Zet meerdere soorten grazers in*** om zo minder afhankelijk te worden van een enkele diersoort. Denk daarbij naast paard en rund aan wilde dieren als hert, zwijn en wisent. In de Gelderse Poort leven bijvoorbeeld edelherten en wisenten tussen de Konik-paarden en Galloway-runderen. Andersom kan natuurlijk ook, zoals paarden bij de Hooglander-runderen, edelherten en zwijnen op de zuidoost Veluwe.
- Nog wilder zijn plannen om te ***starten met soorten die lang geleden uitgestorven zijn*** in Nederland. Denk daarbij aan elanden in de Drentse beekdalen, waterbuffels in de Biesbosch of half ezels op een kwelder Vlieland.
- ***Werk minder met vast aantal dieren, of doelstanden als het gaat om wild.*** Het is nergens voor nodig en ook onder natuurlijke omstandigheden fluctueren de aantallen door het jaar heen.
- ***Bepaal niet vooraf hoeveel grazers er in een gebied mogen lopen.*** Kijk naar de draagkracht van een gebied en pas daar het aantal dieren op aan.
- ***Minder zelf jagen***, meer invloed van predatoren als wolf en lynx, door de komst van deze dieren toe te juichen.
- ***Minder dieren zien als productiemiddel***, meer dode dieren laten liggen.

Tot slot, en dat is van een iets andere orde:
Kijk eens of het mogelijk is of deze ecologisch principes toe te passen zijn op andere aspecten van het werkveld. Bijvoorbeeld door minder uit te leggen waarom je als beheerder (vervelende) beheersmaatregelen neemt. Vraag mensen juist om mee te denken wat er gedaan kan worden om de natuur meer de ruimte te geven.

Effect voor de samenleving

Zichtbare grote grazers zullen er voor zorgen dat mensen gebieden anders gaan beleven. Het geeft het gevoel op 'safari' te zijn in eigen land. Voorbeelden hiervan zijn de grote publieke belangstelling voor de jaarlijkse hertenbronst en de wisenten in het Kraansvlak en op de Veluwe. Zeker in een verstedelijkende samenleving neemt de vraag toe naar toegankelijke natuur, waar wat te beleven is en waar je wat mag toe.

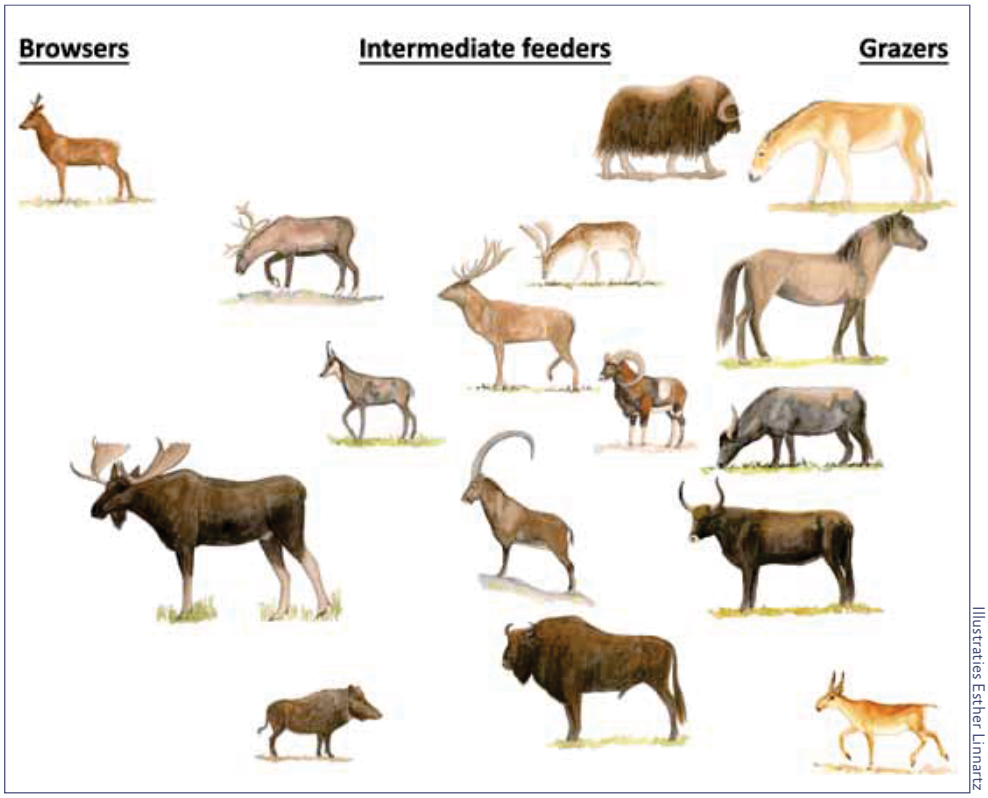
foto FREE Nature

Door een groeiende publieke belangstelling is het werk van de natuurbeheerder in de loop der jaren veranderd.

foto FREE Nature

Zichtbare grote grazers maken dat mensen gebieden anders gaan beleven.

Illustraties Esther Linnartz

Figuur: Verschillen in foerageergedrag tussen verschillende soorten Europese grote grazers, aangepast naar Hofmann (1989).

Het grote publieke heeft veel belangstelling voor de jaarlijkse hertenbronst. Een economische factor van betekenis en ook interessant voor mensen die geen amateurbioloog zijn.

foto Dyre haven, Denemarken

Als je het zo bekijkt, dan kan de boswachter nog meer een maatschappelijke functie gaan vervullen. Zowel in de opstartfase als tijdens de uitvoering kan communicatie het verschil maken tussen succes of falen. Introductie van nieuwe soorten, het dierenwelzijn (ethiek) en aantal regulatie kunnen allemaal rekenen op een grote publieke belangstelling. Belangstelling die kan worden ingezet om mensen te inspireren en enthousiasmeren en zijn daarmee allen goede voorbeelden van het 'nieuwe natuurbeheer'. Dat mogen overigens best ook kleine voorbeelden zijn. Het is helemaal niet nodig om pas met dit soort begrazingsbeheer te beginnen als er honderden hectaren 'binnen' zijn. Natuurlijke processen werken al op kleine schaal (bijvoorbeeld De Staart, Kuipersveer, Geuzenbos Amsterdam). En in de Gelderse Poort is 20 jaar geleden begonnen op 5 hectare. Dat is nu uitgegroeid tot 1000 hectare. Met andere woorden: Durf klein te beginnen en groots te denken.

Luister naar kritiek!

En wat nu als mensen kritiek hebben? Natuurlijk is het fijner als collega's en bezoekers het met je eens zijn en enthousiast zijn over de plannen of over de inmiddels nieuw ingeslagen weg. Bedenk allereerst dat doorgaans vooral de mensen met kritiek van zich laten horen, en zwijgt de tevreden meerderheid. Dus: Luister naar de kritiek en leg uit welke keuzes er worden gemaakt, geef mensen de ruimte om mee te denken. Laat ze ook zien wat de positieve en negatieve effecten zijn van de gemaakte keuzes. Op zo'n manier wordt het gedachtegoed van de terreinbeheerder het gedachtegoed van een hele streek en komt het proces van samenwerking met het publiek op gang. Op zo'n manier worden tegenstanders, de nieuwe medestanders, en kan het vertrouwen groeien zodat een volgende stap zich wel eens eerder voor kan doen dan je denkt....
Roept dit artikel bij u enthousiasme, vragen of scepsis op? Laat het ons weten. FREE Nature gaat graag met u in gesprek. Bij voldoende respons organiseren we een gelegenheid om met elkaar van gedachten te wisselen."<

Fokko.Erhart@freenature.nl